

Yazınsal Metin Karakterine Fenomenolojik Bakış: Ömer Seyfettin'in "Perili Köşk" Hikâyesi

Mesut Kuleli*

Öz

Genellikle olay hikâyesi yazarı olarak bilinen Ömer Seyfettin, hikâyelerinde kurguladığı karakterlerin derin bir psikolojik tahlilini yapmamakta, bu çözümleme okura düşmektedir. Ancak bir söylem üreticisi, kendi hayatını kapsayan deneyimlerinden veya toplumsal öğretilmişliklerden bağımsız sözceler oluşturamayacağı için, yazarın kurguladığı karakterlerin felsefi ve psikolojik boyutlarının derinlemesine çözümlenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Ömer Seyfettin'in dönemsel olarak toplumsal değişimi göz önüne serdiği ve batıl inançlara ironik olarak yaklaştığı "Perili Köşk" başlıklı hikâyedeki baş karakter olan Sermet Bey'in söylemleri ve eylemleri kartezyen şüphecilik ve fenomenoloji perspektifleriyle çözümlenmiştir. Ömer Seyfettin karakterlerinin psikolojik boyutlarını çözümlenebilmek için kartezyen şüphe ve fenomenolojinin öğretileri veri toplama yöntemi olarak kullanılmış ve gelecek çalışmalar için yol gösterici bir yöntem olarak sunulması hedeflenmiştir. Yapılan çözümlemelerde, baş karakterin septik bir kişiliği olduğu, görme ve duyma duyularının sağladığı algıların yanıltıcılığını önvarsaydığı, dolaylı deneyim için dokunma duyusuna bel bağladığı görülmektedir. Böylece bu septik tutumun, Derscartes'in zihin-beden düalizmi kapsamında ele alınabilecek

* Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Bolu/Türkiye, mesut.kuleli@ibu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3477-0412.

şüpheciliği temelinde değerlendirilemeyeceği, algıya yönelik olarak dokunma duyusuna atfettiği önemin Decartes'teki uyku-uyanıklık analogisine tezat oluşturduğu, karakterin çözümlenmesinde fenomenolojik yöntemin benimsenebileceği bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fenomenoloji, zihin-beden düalizmi, kartezyen şüphe, yazınsal metin.

A Phenomenological Viewpoint on a Literary Character: The Short Story Titled "Perili Köşk" by Ömer Seyfettin

Abstract

Generally known for the Maupassant style of short story writing, Turkish writer Ömer Seyfettin does not explicitly provide an in-depth psychological analysis of the characters he constructs in his works. Therefore, this endeavor falls to the readers of his short stories. However, no instance can be expected to produce discourse independent of their real-life experience or socially constructed teachings. Therefore, it is significant that the philosophical and psychological aspects of the literary characters built by the writers be analyzed in-depth. In this study, the actions and discourse of the protagonist Sermet Bey are analyzed through Cartesian doubt besides phenomenological considerations to uncover the psychological aspects of the character in the short story titled "Perili Köşk" by Ömer Seyfettin, in which the social transformation of the era is recounted with an ironic attitude to the superstitions held by the society. It is believed that the method employed in discovering the character's psyche in this study could guide the methodology of relevant future studies. The analysis reveals the skeptical personality of the protagonist in the short story, with the eyesight and sense of hearing supposed by the protagonist as providing deceptive and misleading perceptions and the sense of touch adopted as the only medium to rely on with a view to indirect experience. It is concluded that the skeptical attitude of the protagonist does not bear a complete loyalty to the Cartesian doubt under mind-body dualism due to the role appointed to the sense of touch as opposed to the sleep-wake analogy of Descartes in which he rejects the reliability of this sense, rather the psyche of the protagonist in this short story could be analyzed through the phenomenological considerations and premises.

Keywords: Phenomenology, mind-body dualism, Cartesian doubt, literary text.

Giriş

Toplumsal yaşamın her evresini kuşatan “gösterenler”, bir insanın doğumundan ölümüne kadar sayılara sığmayacak kadar çok defa duyu organları yoluyla algılanabilmektedir. Ancak, algıda seçicilik nedeniyle bu gösterenlerin tümü yeni gösterenler oluşturamamakta veya örtülü olarak kalmaktadır. Her ne kadar dilsel bir bütünü belirtmek için Ferdinand de Saussure tarafından “gösterge” terimi öne sürülmüş olsa da, bir göstergenin gösteren ve gösterilen olmak üzere iki unsuru vardır. Gösterilen için “kavram”, gösteren için “işitim imgesi” terimleri kullanılır. Dil göstergesi, “bir kavramla bir işitim imgesini birleştirir. İşitim imgesi salt fiziksel nitelikli olan özdeksel ses değildir; sesin anlık izidir, duyularımızın anlık tanıklığı yoluyla bizde oluşan tasarımdır”¹. Dilsel göstergelerden hareketle aynı zamanda dil dışı göstergelerin bir unsuru olarak da öne sürülen “gösteren” terimi, psikanaliz ve felsefede “gösterilen”i yorumsal olarak ortaya çıkaran ve algıda öncelik verilen unsurdur. Gösteren, başka bir göstereni ortaya çıkararak yorumsal bir gösterilen etkisini oluşturur ve böylece gösteren, gösterilenin üzerini örter duruma gelir². Bu önermeye göre, etrafımızı kuşatan gösterenler bir “gösterenler zinciri” oluşturur. Saussure, gösteren ile gösterilenin birbirinden ayrılamaz ve eşit konumda olduğunu öne sürerken dilin bir göstergeler sistemi olduğunu belirtir, ancak Jacques Lacan için dil göstergeler sistemi değil gösterenler sistemidir. Bu durumda Lacan için biçimbirimler ve sesbirimlerin yanı sıra sözcükler, söz öbekleri ve cümleler de birer gösterendir³. Her ne kadar Sigmund Freud “gösteren” terimini kullanmamış olsa da, “Lacan’ın bir psikanalistin hastasının konuşmalarındaki gösterenlere odaklanması gerektiği önermesi, [...] Freud’un psikanaliz yöntemini özenli terimlerle kuramsallaştırma”⁴ olarak görülmektedir. Ancak her gösteren, bedeni harekete geçirecek şekilde algılanmamakla birlikte, her öznede farklı bedensel tepkilere de yol açabilir. Yolculuk esnasında tarlalardaki ürünleri duyu organlarıyla bilinçdışında algılayan ancak bunun bedensel bir tepki yaratmadığı bir birey ile çiftçilikten geçimini sağladığı için bu ürünlerin duyu organlarıyla algılanması sonucunda bazı yordam ve kestirimlere varan bir birey, gösterenin duyu organlarıyla algılanmasının farklı gösterenler zinciri oluşturup oluşturumama durumlarına örnek olarak gösterilebilir.

1 Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985, s. 71.

2 Suzanne Barnard, “Socializing Psycholinguistic Discourse: Language as Praxis in Lacan”, *The Subject of Lacan: A Lacanian Reader for Psychologists* (içinde), New York, State University of New York Press, 2000, s. 74.

3 Dylan Evans, *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*, New York, Routledge, 2006, s. 190-191.

4 Dylan Evans, *a.g.e.*, s. 190.

Bu çalışmada, bir yazınsal karakterin kurgudaki gösterenlere yönelik ürettiği söylemlerin okur için yeni gösterenler olarak ele alınması ve bu yazınsal gösterenlerin Maurice Merleau-Ponty'nin "algının önceliği" felsefesi çerçevesinde çözümlenecek olması nedeniyle bir gösterenin sabit başka gösterenler değil, özneler arasında değişen gösterenler indüklemesi durumu felsefi görüşlere dayandırılacaktır. Göz, kulak, dil, deri, burun gibi organlarla temsil edilebilecek bir madde olarak görülen bedenın algısı, herhangi bir organ ile ilişkilendirilemeyen ve materyal dünyanın bir uzantısı olamayacak zihinde özneler arasında değişen gösterenler indükleyebilmektedir. Bu önerme, Plato ve Aristoteles'in zihin-beden düalizmine dayandırılabilir. Zihin-beden düalizmi konusuna yoğunlaşan önemli düşünürlerden "Descartes, derin ve istisnai bir şüphe yöntemi aracılığıyla mutlak, şüphe edilemez kesinliği arar [...], mutlak bir biçimde şüphe edilemez bir deneyime veya varlığa ulaşıncaya kadar her şeyden şüphe [ederek]"⁵ gerçek bilgiye ulaşılacağını öne sürmektedir. Bu önermede Descartes, algının yanıltıcılığına karşı deneyimin kendisini yanıltmayacağını ifade etmektedir. Descartes'in algıya yönelik bu şüpheci önermesi, duyu organları yoluyla algılanan her gösterenin gerçeği yansıtmayabileceğine ve şüphenin tamamen yok olacağı noktaya kadar algının doğruluğundan şüphe duyulmaya devam edilmesine işaret etmektedir. "Descartes, [...] sadece duyumsanabilir şeyleri inceleyerek duyularımın yanıltıcılığını bulgulayabileceğimi, bu sayede de yalnızca zihne bel bağlamam gerektiğini öğrenebileceğimi söylemişti"⁶. Görüldüğü üzere Descartes, zihin-beden düalizminde zihne birincil önem atfetmiştir. Şüphenin tamamen kaybolduğu nokta, sadece duyularla gelen algıların gerçekliğinin dolaylı olarak kabul edilmediği, zihnin şüpheyi yok ettiği duruma tekabül etmektedir. Ancak Descartes'in öne sürdüğü zihin-beden düalizmindeki zihin, fiziksel bir madde olan beyin değil dünyada ve evrende bir kütlesi olmayan, düşünme olayıyla öne çıkan zihindir. Böylece Descartes'e göre dış dünyayı alımlamanın ve gerçekliği bulmanın yolu, dış bir nesneyi algılamak değil o nesneyi bir zihinsel edim olan düşünebilmekten geçer. Descartes'in sonsuz ve evrensel şüphe önermesinden hareketle Husserl, bilginin saltık olarak bize verilebileceğini öne sürerek "benim hakikatten gerçekleştirdiğim düşünce ürünleri, onlar üzerine refleksiyonda bulunduğum, onları saf görmeyle algıladığım ve ortaya koyduğum kadarıyla bana verilmiştir"⁷ ifadesiyle bilginin elde

5 Daniel Thomas Primozic, *Merleau Ponty Üzerine*, çev. Zeynep Zafer Esenyel, Bursa, Sentez Yayıncılık, 2013, s. 10-11.

6 Maurice Merleau-Ponty, *Algılanan Dünya: Sohbetler*, çev. Ömer Aygün, 3. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2010, s. 13.

7 Edmund Husserl, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, çev. Harun Tepe, 2. bs., Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003, s. 57.

edilmesinde algıya vurgu yapmıştır. Dış dünyaya ait bilgilerin güvenilirliğinden şüphe duyan Husserl, bir fenomenin rastlantısal özellikleri hakkındaki yargıları paranteze alarak fenomenolojik indirgeme yöntemini kullanmış ve bir nesnenin algılanamayan yönlerinin de var olduğunu bilme yönelimini öne sürerek⁸ indirgeme yönteminin sağladığı “tutum değişimiyle, şeyleri daha asli ve radikal olarak görmeyi, şeylerin içine nüfuz etmeyi ve ilk başta göze çarpan anlamların ardındaki daha derin anlam katmanlarını görmeyi öğrenme”yi⁹ vurgulamıştır. Nesnelere bizden bağımsız var olabilen şeyler olarak görmeyen Husserl, nesnelere “ancak bilinç niyetselliğiyle varsayılabileceğini ve deneyim alanımızın dışında kalan her şeyi göz ardı ederek dış dünyayı bilinç kapsamımıza indirgersek kesinliğe ulaşabileceğimizi” ifade etmektedir¹⁰. Böylelikle Husserl fenomenolojisi, dolaylımsız algılamaya vurgu yapar. Husserl’in fenomenoloji yaklaşımından etkilenen Merleau-Ponty, “fenomenoloji ve esinlendirdiği psikoloji[nin] bizzat bilinç ve duyum kavramlarını gözden geçirmemize”¹¹ yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Husserl’in yaklaşımından etkilenerek Merleau-Ponty de fenomenolojiye önemli katkılar yapmıştır. Merleau-Ponty’nin felsefesinde “tüm bilgi, algının imkan verdiği sınırlar (ufuklar) içinde ortaya çıkar”¹². Bu önermeyle, Descartes’in zihnin önceliği üzerine kurduğu felsefi düşünceden zihin-beden birlikteliğinin önemine bir geçiş yaparken “dünyayı bedenimizle algıladığımız”¹³ savıyla bu geçişi güçlendirmiştir. Fenomenlerin algılanmasına bedeni ikincil bir konuma koymayan Merleau-Ponty, algıyı tablo veya resim gibi sanat eserleri üzerinden örneklendirmiştir. “[S]anat yapıtının anlamı deyim yerindeyse başına buyruk değildir, bağlıdır, onu önümde açığa çıkaran bütün gösterge ve ayrıntıların boyunduruğu altındadır”¹⁴. Bu noktada algılayan özne, beden ile birlikte var olabilen bir zihin olarak karşımıza çıkar.

8 Josef Maria Bochenski, *Çağdaş Avrupa Felsefesi*, çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ankara, Fol Kitap, 2019, s. 155-157.

9 *Düşünceler*, c. 1, s. 65-66’dan aktaran Joseph Kockelmans, “Edmund Husserl ve Fenomenoloji”, *Cogito-Bellek: Öncesiz Sonrasız*, sayı 50, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Bahar 2007, s. 126.

10 Terry Eagleton, *Literary Theory: An Introduction*, 2. bs., Minnesota, The University of Minnesota Press, 1996, s. 48.

11 Maurice Merleau-Ponty, *Algının Önceliği ve Onun Felsefi Sonuçları*, çev. Yusuf Yıldırım, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2006, s. 24.

12 Maurice Merleau-Ponty, *Phenomenology of Perception*, çev. Colin Smith, Londra ve New York, Routledge, 1962, s. 207. Bu ve bundan itibaren Türkçe dışında referans verilen kaynaklara yapılan atıflar, çalışmanın yazarı tarafından bu çalışma amaçlı Türkçeye çevrilmiştir.

13 Maurice Merleau-Ponty, *a.g.e.*, 1962, s. 206.

14 Maurice Merleau-Ponty, *a.g.e.*, 2010, s. 61.

Husserl'den hareketle fenomenolojiye katkılar yapan Merleau-Ponty, kendinden sonraki düşünürler üzerinde de etkiler bırakmıştır. Fransız dilbilimci ve göstergebilimci Jean-Claude Coquet, göstergebilim ve dilbilim çalışmalarını Merleau-Ponty'nin de etkisinde fenomenoloji ile birleştirmiştir. Coquet'nin Söyleyenler Kuramı'nda söylem sahibi dört bileşene ayrılmıştır. "Coquet'nin kuramında [...] temel bileşen bedenimizdir ve gerçekliğe açılan beş kapısıyla yani beş duyumuzla fiziksel dünyayı algılar. Beden algıladıklarını yargılanmak ve kavramlaştırılmak üzere zihnimize gönderir; zihnimiz muhakeme eden ve yargıları oluşturan bileşenimizdir"¹⁵. Bu durumda ilk iki bileşen, beş duyu organı yoluyla algılanmanın gerçekleştiği bedenden oluşan "temel bileşen" ve bu duylardan gelen verileri süzme işleminden geçirerek yargılama yapabilen *akıldan* oluşan "kavramlaştırıcı bileşen"dir¹⁶. Böylelikle Coquet, Merleau-Ponty'de olduğu gibi beden ve zihin arasında bir bütünsellik kurmuştur ve bedenle algılanan deneyimi öne çıkarmıştır. Beden ve zihin ikisi de işlevini tam gerçekleştirdiğinde, söyleminin ve eyleminin sorumluluğunu yüklenen bir "özne" söz konusuysen, bedende görünür hale gelen gerçeklik belirtilerinin yargılama işleminden geçemediği durumlarda, söylem sahibi kendi eylem ve söylemlerinin sorumluluğunu alamayan bir "yükümsüz özne" durumuna dönüşmektedir; bu iki söyleyenin arasında ise kısa süreli bir yargılama yokluğu oluşan ve bilinç durumu ile bilinçsizlik durumu arasındaki "eşik özne"¹⁷ bulunmaktadır¹⁸. Böylelikle dilbilim ve göstergebilim çalışmaları, dış dünyanın algılarını nasıl deneyimlediğimizi çözümlemeye fenomenolojik yöneme bel bağlamıştır.

Coquet'nin Söyleyenler Kuramı'ndan hareketle, bir yazınsal metnin karakterlerinin çözümlemesinde fenomenolojik yöntemden faydalanılabilmektedir. Bir yazınsal metinde, karakterlerin söylem ve eylemlerinin Descartes tarafından savunulan zihin-beden düalizmiyle mi yoksa varlığın zihindeki imgesini düşünmeye niyetsellikle yönelmesiyle mi kurgulandığı fenomenolojik görüşler çerçevesinde çözümlenebilir. Bu çalışmada, Ömer Seyfettin'in "Perili Köşk"¹⁹

15 Sündüz Öztürk Kasar, "Çevirmek, Anlamı Eğip Bükme Sanatı mıdır?", *Söylem, Anlam ve Çeviri Üzerine Disiplinlerarası Tartışmalar* (içinde), Ankara, Anı Yayıncılık, 2021, s. 21.

16 Sündüz Öztürk Kasar, *a.g.e.*, s. 22.

17 Jean-Claude Coquet'nin *sujet, quasi-sujet, non-sujet* terimleri Sündüz Öztürk Kasar tarafından sırasıyla "özne, eşik özne, yükümsüz özne" olarak Türkçeye çevrilmiştir. Bkz. Sündüz Öztürk Kasar, "Jean-Claude Coquet ve Söyleyenler Göstergebilimi", *Prof. Dr. Ayşe Eziler Kıran'a Armağan* (içinde), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 190.

18 Jean-Claude Coquet, *Phusis et logos, Une phénoménologie du langage*, Paris, PUV, 2007, s. 37.

19 Ömer Seyfettin, "Perili Köşk", *Ömer Seyfettin Bütün Hikayeleri 8* (içinde), İstanbul, Üç Harf Yayıncılık, 2009.

başlıklı hikâyesindeki Sermet Bey karakterinin söylemleri ve eylemleri, Descartes ve Merleau-Ponty'nin zihin-beden üzerine görüşleri ve Coquet'nin Söyleyenler Kuramı dahilinde çözümlenerek tartışılmaktadır. Genelde Maupassant tarzı hikâyeler yazan Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde karakterler psikolojik gözlemlerden ziyade olay örgüsü içinde karşımıza çıkarken, Sermet Bey karakteri de bu özelliklere uymakla birlikte fenomenolojik bir tahlile uygun bir şekilde kurgulanmıştır. Çalışmanın, Ömer Seyfettin hikâyelerindeki karakter söylem ve eylemlerinin çözümlenmesinde fenomenolojik bir tartışmayı gündeme getirmesi bakımından alanyazına özgün bir katkı yapacağı düşünülmektedir.

Ömer Seyfettin ve "Perili Köşk"

1884 yılında Balıkesir'in Gönen ilçesinde doğan Ömer Seyfettin, çeşitli askeri okullarda öğrencilik yaptıktan sonra orduya katılır ve Balkan Savaşları da dahil olmak üzere çeşitli savaşlarda asker olarak hizmet eder. 1913 yılında İstanbul'a dönünce liselerde öğretmenlik yapan Ömer Seyfettin, dergilere şiirler ve hikâyeler yazan Turan ve Kızıl Elma ülküsüne gönül veren Türkçü bir yazardır²⁰. "Çocukluk yıllarının hatıralarından kaleme alınan hikâyeler, Türk tarihindeki milli duyarlılıkları anlatan hikâyeler, Türklerin yaşanılan zaman dilimindeki kahramanlarının anlatıldığı hikâyeler, Türk insanındaki değişimi ve sosyal hayattaki zıtlıkları konu alan hikâyeler, Balkan Savaşı yıllarını konu alan hikâyeler, masal anlatımına dayalı hikâyeler"²¹ olmak üzere hikâye konuları altıya ayrılır. Bu çalışmada çözümlenen "Perili Köşk" hikâyesi, "Türk insanındaki değişimi ve sosyal hayattaki zıtlıkları konu alan" hikâyeler kategorisinde düşünülebilir. Hikâyede Sermet Bey ve ailesinin kiraladıkları ev, civardaki herkes tarafından perili olarak bilinir. Bu nedenle, içine yerleşenlerin kısa süre içinde erkek çocuğa sahip olmaları gibi kerametler getiren başka bir ev gösterilir. Bu olayla birlikte, hikâyedeki ilk batıl inanç göz önüne serilmektedir. Ancak Sermet Bey'in kiralamak istediği evi kiralayan herkes o güne kadar ev sahibinin şart koştuğu üç yıllık kira bedelini peşin öder, ne var ki çok kısa bir süre içinde evi boşaltırlar zira geceleri evin karşısında dikilen ve zamanla eve taş atmaya başlayan bir ecinni görünür. Halk arasında dolaşan bir hurafeye göre bu evde yaşayan bir ailenin çocuğu bu evde çarpılmıştır. Ancak bu gibi hurafelere inanmayan Sermet Bey, evi kiraldıktan sonra onlara da görünmeye başlayan ecinni algısından şüphe duyarak ona bir tuzak kurar. Ecinninin üstündeki beyaz çarşafı kaldırınca, bunun aslında ev sahibi olduğu anlaşılır. Ömer Seyfettin,

20 Yakup Çelik, "Ömer Seyfettin Hayatı-Sanatı", *Ömer Seyfettin İçin* (içinde), İstanbul, Türk Ocağı Yayınları, 2020, s. 15-17.

21 Yakup Çelik, *a.g.e.*, 2020, s. 17-18.

“İslâmiyet’le ilgisi olmayan ve zararlı kabul ettiği inançlara çok ince bir mizahla yaklaşır. Bu gruba giren birçok hikâyesi içinde en önemlileri[nden biri] ‘Perili Köşk’ adlı hikâyedir. ‘Perili Köşk’, doğrudan yanlış inanç üzerine kurulmuş kalem tecrübesidir”²². Eserde Sermet Bey’e önerilen bir evin insanlara şans getirdiği, kiraladığı evin perili olduğu, daha önce yerleşenlerden çarpılanlar olduğu, düzenbaz ev sahibinin ecinni kılığına girip civardaki herkes tarafından bir hayalet olarak kabul edilmesi gibi söylemler, halkın sahip olduğu yanlış inançlara örnektir. Ayrıca hikâyenin sonunda düzenbaz ev sahibine civardakilerin Sermet Beylerin nasıl bu kadar uzun süre dayanabildiğini sorması üzerine ev sahibinin, bu kiracıların içki içtiği için onlara hayaletin değil şeytanın bile musallat olmayacağı şeklinde verdiği cevap, Ömer Seyfettin’in “İslamiyet’le ilgisi olmayan ve zararlı kabul ettiği inançlara çok ince bir mizahla yaklaşması”na²³ örnek olarak gösterilebilir.

Burada verilen kısa özetten anlaşılabilirliği üzere hikâye, karakterlerin iç dünyası veya belirli bir durumdan daha çok eylemlere ve olaylara dayanmaktadır. Bu durum, Ömer Seyfettin’in hikâyeciliğinde bilinen genel özelliklerle uyum içindedir. Genel olarak, Ömer Seyfettin eserleri durum hikâyelerinden ziyade olay hikâyeleridir. Fransızca bildiği için Guy de Maupassant’tan çeviriler yapan Ömer Seyfettin, “hikâyelerini yazarken [Maupassant’ı] örnek olarak almıştır [...] derin psikolojik tahlillere girmemekle beraber, tiplerin psikolojik durumlarını okuyucuyu etkileyecek kadar canlı olarak verebilmiştir”²⁴. Eserlerinde döneminin dilinin Türkçeleştirilmesine önem veren Ömer Seyfettin’in sade bir dil kullanımının göze çarptığı “Perili Köşk” hikâyesindeki Sermet Bey karakterinin yazar tarafından derin bir psikolojik tahlili yapılmaya da olay örgüsündeki betimlemeler, karakterin şüpheli kişiliğini okura açıkça yansıtmaktadır. Bu çalışmada, hikâyedeki tüm karakterler yanlış inançlara körü körüne bağlanırken Sermet Bey’in şüpheliğine dair söylemler ve eylemler, Descartes’in her şeyden şüphe duyması ile baş gösteren zihin-beden düalizmi, Husserl ve Merleau-Ponty’nin algının önceliği odaklı fenomenolojik yaklaşımı ve bir dil fenomenolojisi öneren Coquet’nin söyleyenin bileşenleri önermesi doğrultusunda çözümlenmekte ve tartışılmaktadır.

22 Abdullah Şengül, “Ömer Seyfettin Hikayelerinde Milli Kültür Unsurları”, *Ömer Seyfettin İçin* (içinde), İstanbul, Türk Ocağı Yayınları, 2020, s. 30.

23 Abdullah Şengül, *a.g.e.*, 2020, s. 30.

24 Olcay Öneroy, “Küçük Hikaye Yazarı Olarak Ömer Seyfettin”, *Türkoloji Dergisi*, cilt 4, sayı 1, 1972, s. 138, 143.

Baş Karakterin Zihin-Beden Düalizminde Çözülmesi

Hikâyedeki baş karakter olan Sermet Bey, gerek hurafeleri gerek algının yanılmazlığını reddeden bir kişi olarak kurgulanmış ve çok sayıda söylemle bu kurgu okura sunulmuştur. Bu bölümde, hikâyeden örnekler verilerek Sermet Bey'in zihin-beden düalizmindeki konumu ve algıların yanıltıcılığına karşın dolayimsız deneyim arayışı tartışılmıştır.

Örnek 1:

Sermet Bey, gözüyle gördüğüne, kulağıyla işittiğine inananlardan değildi. Eliyle sıkı sıkıya tutup hissetmeyince bir şeyin varlığına hükmetmezdi. Gözle kulak onca birer yalan kovuğuydu. Yalanlar hep bize bu dört kapıdan girerdi. Fakat el... fakat doyunma duygusu, hiç dolma yutmazdı. Bütün hurafeler, batıl itikatlar dimağımıza hücum için gözle kulağa koşardı²⁵.

Bu söylemde Sermet Bey, her ne kadar görme ve duyma yoluyla algıladıklarına dair bir şüphecilik içinde olsa da, bu şüphenin yok edilme noktasını zihinden ziyade diğer bir duyu organı olan deri yoluyla algılamada görmektedir. Duyular denince ilk akla gelen görme ve duymaya yönelik şüphesini dile getiren Sermet Bey, Descartes'in septik yaklaşımını andırmaktadır zira Descartes "duyulara olan bu aşırı güveni yıkmak ve bilginin temelini sağlam bir zemine oturtmak için şüphe metodunu kullanır. Bu metot şüpheden muaf, mutlak anlamda kesin bir doğru buluncaya kadar, en ufak bir şüphe unsuru bile taşıyan her yargıyı reddetmeyi içerir"²⁶. Söylemde geçen "[...] gözüyle gördüğüne, kulağıyla işittiğine inananlardan değildi" ifadesi, Husserl'in fenomenoloji yöntemindeki dış dünyaya dair algıların gerçekliği veremeyeceği önermesi dahilinde de ele alınabilirken "[e]liyle sıkı sıkıya tutup hissetmeyince bir şeyin varlığına hükmetmezdi" cümlesi, fenomenolojik yöntemin epokhe ilkesi kapsamındaki bir fenomene inene kadar nesnenin rastlantısal özelliklerinin parantez içine alınması önermesi ile bağdaşıklık içindedir. "Husserl, Descartesçi şüphe ediminin yerine 'paranteze almayı' geliştirir. Bu bütün yargıları askıya almak demektir ya da Husserl'in deyimiyle epokhe"²⁷. Burada belirtilen "paranteze alma" önermesi, "bütün hurafeler, batıl itikatlar dimağımıza hücum için gözle kulağa koşardı" ifadesinden anlaşılabilceği üzere Sermet Bey tarafından görme ve duyma duyularıyla gelen algıların fenomene ulaşana kadar askıya alınması ile karşımıza

25 Ömer Seyfettin, *a.g.e.*, 2009, s. 10.

26 Ferhat Ağırman, "Descartes'in Şüpheli Hipotezleri", *Felsefe Dünyası Dergisi*, sayı 67, Yaz 2018, s. 56.

27 Joseph Kockelmans, *a.g.e.*, s. 128-129.

çıkılmaktadır. Dış dünyayı sadece göz ve kulakla alımlamak isteyen bir karakter, dış dünyanın yanıltıcılığını reddederek ve dolaylımsız deneyime kendini kapatarak hurafelere savunmasız hale gelmektedir. Bu söylemde Husserl'in "niyetsellik" ilkesine de bir örnek bulunabilmektedir. "Gözle kulak onca birer yalan kovuydu. Yalanlar hep bize bu dört kapıdan girerdi" cümlelerinde, Husserl'in "bilinçteki temel özellik olarak gördüğü niyetsellik"²⁸, öznenin bilincinin bir şeye yönelerek onu kast etmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada karakterin bilinci, algıların sağladığı görüntüleri indirgeyerek fenomene ulaşmayı kast etmektedir. Ancak şüpheden tamamen arınıp gerçek bilgiyi edinme yolu olarak diğer bir duyuşsal algıya başvurması, "kendimizi, birbirimizi ve dünyayı bilme sürecimizden bedenimizi dışlayan"²⁹ Descartes rasyonalizminden onu uzaklaştırmaktadır. Bilginin gerçekliğini yine beden yoluyla elde eden karakter, "dışımızdaki her varlığa ancak ve ancak vücudumuz üzerinden erişebil[diğimiz]"³⁰ ifade eden ve böylece dolaylımsız deneyimin önemine değinen fenomenolojik yöneme tabi tutulabilir. Zihnin alımlamasını bedensel algılardan ayrı düşünmeyen Merleau-Ponty'nin fenomenolojik yaklaşımı, bilginin gerçekliğine "eliyle sıkı sıkıya tutup hissetme" yoluyla erişebilmeyi hayat felsefesi haline getiren Sermet Bey'in eylemlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu cümle aynı zamanda Husserl fenomenolojisindeki dolaylımsız deneyimin dokunma duyusunun sağladığı deneyimsellik ile mümkün olduğunu gösterebilmektedir. Dil fenomenolojisi açısından yaklaşıldığında ise Coquet'nin öne sürdüğü "temel bileşen" olan beden ve yargılama işlevine sahip "kavramlaştırıcı bileşen" olan akıl unsurlarının Sermet Bey'de etken olduğu, bu nedenle Coquet'nin söyleyenler tipolojisindeki "özne" konumunda eylemlerde bulunarak söylemlerini üstelenebilen bir karakter olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Baş karakter Sermet Bey'in algıların yanıltıcılığına yönelik septik tutumu, metinde diğer bir karakter olan ev sahibinin söylemlerinde de örtük olarak karşımıza çıkmaktadır. Sermet Bey ile ev sahibinin kira fiyatı üzerine söyleşimlerinde ev sahibinin "Nihayet kiracılar işittikleri yalanı, gördük sanıyorlar"³¹ söylemindeki Descartes şüpheliği dikkat çekmektedir. Ayrıca dolaylımsız deneyim olmayan bir durumda fenomene ulaşmak için niyetsellik içinde olmayan kiracılar, işitim imgesinin ortaya çıkardığı yeni gösterenler zinciri içinde epokhe ilkesine uymayarak algılarının yanıltıcılığına düşmektedirler. Bu söylemde ev sahibi, üç yıllık kirayı peşin istemesinin nedeni olarak kiracıların hemen evinden kaçmasını

28 Dermot Moran, "Heidegger's Critique of Husserl's and Brentano's Accounts of Intentionality", *Inquiry*, cilt 43, sayı 1, 2000, s. 41.

29 Daniel Thomas Primožic, *a.g.e.*, 2013, s. 14.

30 Maurice Merleau-Ponty, *a.g.e.*, 2010, s. 26.

31 Ömer Seyfettin, *a.g.e.*, 2009, s. 12.

gösterirken, evi gözleyen veya taşlar atan bir hayalet veya ecinninin olmadığını, Sermet Bey'in duyduğu "perili ev" ifadesinin uydurma olduğunu belirtmektedir. Ancak bu söylemdeki "gördük sanıyorlar" ifadesi dikkat çekmektedir. Bu gösteren, ev sahibinin aslında kiracılar tarafından görülen bir "şey" olduğunu kabul ettiği, ancak bunun bir sanrıdan ibaret olduğunu anlatmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu sanrı, Descartes'in duyuların aldaticılığı önermesi üzerine kurulmuştur. Ev sahibine göre, kiracılar duyma duyusu yoluyla edindikleri algıyı, zihinlerinin şüphe ile ortaya çıkan düşünme edimine tabi tutmaksızın bir gerçek olarak alımlayarak daha sonra zihnin görme duyusunu etkilemesiyle gerçek olmayan bir bilgiyi algıya dönüştürmesi sonucu bir hayalet gördüklerini sanmaktadırlar. Oysa kiracılar duyuların aldaticılığını kabul ederek Descartes'in rasyonalizm önermesi dahilinde bu bilgiden şüphe duysalar ve şüphe yok olana kadar zihinlerine bel bağlasalar, görme duyusunun verdiği yanlış bilgi ortaya çıkmayacaktır. Bu sav, Descartes'in eleştirildiği "dünyanın gerçeğini bulgulamamızı sağlayabilecek tek kayna[ğın] zihne bel bağlamak"³² cümlesiyle uyumludur. Bedenin indüklediği her türlü algıyı reddetme üzerine kurulu bu söylem, ev sahibinin tasarılarını harekete geçirmesi için bir yol olarak metne dahil edilmiştir. Sermet Bey'in ürettiği diğer bir söylem, benzer bir kartezyen bağlama büründürülmüştür. Bu söylem Örnek 2'de sunulmaktadır.

Örnek 2:

Artemisya'nın parmağıyla gösterdiği beyaz hayaleti gördüler. Ağaçların altında duruyor, sanki köşke bakıyordu. Sermet Bey gözlerini uğuşturdu:

"Vay Anasını!" dedi, "Telkinin kuvvetine bak!".

[...] "Buraya girdik gireli peri masalından başka bir şey işittik mi? Her gelen bir şey söyledi. Şimdi biz bu tesirle böyle hepimiz birden, olmayan bir şeyi görüyoruz".³³

Sermet Bey ve ailesi eve yerleştikten bir süre sonra hayalet nihayet onlara da görünmeye başlamıştır. Söylemdeki "telkinin kuvvetine bak" ifadesi, gösterenin indüklediği diğer gösterenlerin gücü olarak düşünülebilir. Mahalledeki herkesin dile getirdiği "perili ev" ifadesi, Sermet Bey ve ailesi için bir gösteren olarak hareket etmekte ve dolaylı olarak deneyimin olmadığı yerde dış dünyanın aldaticılığının yarattığı gösterenler zinciri ile metindeki tüm karakterler görme duyusu yoluyla gelen yeni bir gösterenin aldaticılığına düşmüşlerdir. Tüm ev

32 Maurice Merleau-Ponty, *a.g.e.*, 2010, s. 14.

33 Ömer Seyfettin, *a.g.e.*, 2009, s. 13-14.

halkı gerçekten bir ecinni ile karşı karşıya olduklarını düşünürken Sermet Bey “olmayan bir şeyi görüyoruz” ifadesiyle bu gördüğü şeyin gerçek olmadığını, bir sanrıdan ibaret olduğunu belirtmektedir. Sermet Bey’in bu söylemi, Husserl tarafından önerilen varlık üzerine ötekinin algısının bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Öteki ile karşılaşan özne, onu ancak kendi bedenine benzerliği yoluyla yorumlayabilir ve ötekinin dünyasını yorumlamada bilinçteki temsil hayalidir³⁴, dolayısıyla “olamayan bir şeyi görmek” ötekinin algısı olarak yorumlanabilir. Burada Sermet Bey’in duyduğu kuşku, yine görme ve duyma yoluyla algılanan nesne üzerinedir. Böylece, duyulanın gerçek bilgi olup olmadığına dair şüpheli bir yaklaşım sergilenmediği durumlarda görme duyusunun da aldatıcı bir şekilde işlev gösterdiği öne sürülmüştür. “Descartes, duyuları tarafından her zaman aldatıldığını kabul etmektedir”³⁵. Bu kartezyen ön kabul, Sermet Bey karakterinde vücut bulmuş ve söylemlere kaynaştırılmıştır. Ancak bu baş karakteri kartezyen şüphecilikten ayıran, Örnek 2’deki bağlamın devamında gelen “Sermet Bey, [...] ‘gözümüz, kulağımızdan giren yalanları görür’ dedi, ‘fakat elimizi bu gördüğümüz şeye süremeyiz. Hemen kaybolur’”³⁶ söyleminde şüpheyi bitiren şeyi yine algıda bulmasıdır. Descartes tüm duyuların verdiği bilginin gerçekliğinden şüphe duyarken, Sermet Bey dokunma duyusuna bel bağlamaktadır. Bu inanış, onu Descartes şüpheciliğinden ayırırken fenomenolojik yöntemle çözümlenmeye uygun kılar zira zihin-beden arasındaki etkileşimi önemseyen ve Merleau-Ponty’nin “beden ile zihin değiştiremez, diyalektik bir birleşimi olan *beden-özne* olarak insan varlığını fikrini geliştirmeye başla[ması]”³⁷ ile uyum içinde olan bir söylem üretmiştir. Bu söylemin üreticisi olan Sermet Bey, Coquet’nin öne sürdüğü temel bileşen ile kavramlaştırıcı bileşenin etken olduğu durumdaki özne konumunda karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Örnek 2’deki söylemde geçen olaylar için kullanılan “telkin” ifadesi, Sermet Bey’in zihin-beden birlikteliğine inansa da duyuların kolayca yanıltılabileceğini ve aynı zamanda özneyi yanıltılabileceğini kabul ettiğini düşündürerek Husserl’in dış dünyaya dair algılarımızın güvenilir olamayacağı önermesini düşündürmektedir. Sermet Bey’in fenomenolojik çözümlenmesine dair Örnek 3’te bulunan söylem de dikkat çekicidir.

34 Edmund Husserl, *Méditations Cartésiennes Introduction a la Phénoménologie*, çev. Gabrielle Peiffer - M. Emmanuel Levinas, Paris, Librairie Philosophique J. Vrin, 1966, s. 90-92.

35 Daniel Thomas Primožic, *a.g.e.*, 2013, s. 12.

36 Ömer Seyfettin, *a.g.e.*, 2009, s. 14.

37 Daniel Thomas Primožic, *a.g.e.*, 2013, s. 16.

Örnek 3:

Eliyle dokununca gölge gibi uçup silineceğini katiyyen bildiği halde yine Sermet Bey'in dizleri titremeye başladı. İçinden, "Ben korkmuyorum, fakat vücudum korkuyor!" dedi.³⁸

Bu söylem, Sermet Bey'in ecinniye eliyle tutmak ve yakalamak için korulukta beklerken bu hayaletin birden ortaya çıktığı esnadaki durumu tasvir ederken kullanılmıştır. "Eliyle dokununca gölge gibi uçup silinecek" ifadesi, aslında Sermet Bey'in göz ve kulak yoluyla gelen uyarıcıların gerçekliğine inanmayıp eliyle dokunamadığı bir şeyin var olduğuna inanmaması yargılarına atıf yapmaktadır. Dolayısıyla gözü yoluyla algıladığı hayaletin, eliyle dokunamadığı zaman, yani dolayimsız deneyimsellik gerçekleşmediğinde var olmadığı anlamına gelecektir. Bu hayaletin gerçekte var olmadığını, duyularının ona doğru bilgi vermediğini "katiyyen bildiği halde", yine de zihni vücudunda bir tepkimeye neden olmuş ve dizleri titremeye başlamıştır. Aslında bu, zihin ve beden arasındaki etkileşime bir gönderme olarak kabul edilebilirken aynı zamanda Merleau-Ponty'nin "insan bir vücut ve bir ruh değil, bir vücut ile bir ruhtur"³⁹ önermesi ile uyumludur. Bu söyleme göre, hipotalamusun adrenalin hormonu salgılanmasına neden olan fizyolojik komut, Descartes'in bedenden tamamen ayrı tuttuğu zihin ile de alımlanmıştır. Ancak Descartes ve sonrası düşünürler zihin-beden ayrımı ile önemli bir insan boyutunu gözden kaçırmışlar ve dünyadaki deneyimlerimizin bedende izler bırakabildiğini görmezden gelerek bedenin kandırılmayacağını, kandırılanın zihin olabileceğini öngörmemişlerdir⁴⁰. Ancak Sermet Bey'in "ben korkmuyorum, fakat vücudum korkuyor" söylemi, Descartes'in zihin-beden düalizmine diğer bir gönderme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu söyleme göre, hikâyenin baş karakteri duyuların algıladıklarını gerçek dışı olarak varsaymaktadır. Zihin ve bedeni iki farklı unsur olarak görerek kartezyen düşünceye yaklaşmıştır. Baş karakterin bedeni ile zihni arasındaki bu çelişki, Lacan'ın "bölünmüş özne" terimiyle de açıklanabilir. Bir zihin her zaman isteklerinin veya arzularının bilincinde olmayabilir zira bilinçli bir özne, bilinçdışı ötekinin etkisi altındadır⁴¹. Sermet'in bu söylemdeki bölünmüşlüğü, bilinç ve bilinçdışı arasında kalmaktan kaynaklanmaktadır. Buraya kadarki örneklerde Husserl ve Merleau-Ponty

38 Ömer Seyfettin, *a.g.e.*, 2009, s. 15.

39 Maurice Merleau-Ponty, *a.g.e.*, 2010, s. 26.

40 Terry Eagleton, *Estetiğin İdeolojisi*, çev. Bülent Gözkan - Hakkı Hünler - Türker Armaner - Nur Ateş - Ayfer Dost - Engin Kılıç - Ela Akman - Neşe Nur Domaniç - Ayhan Çitil - Banu Kıroğlu, İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2010, s. 31.

41 Bruce Fink, *The Lacanian Subject: Between Language and Jouissance*, 3. bs., New Jersey, Princeton University Press, 1997, s. 54.

fenomenolojisi ile Descartes şüpheciliği yoluyla yorumlanabilen karakter, Örnek 4'te tekrar zihin-beden düalizminden sıyrılarak Husserl ve Merleau-Ponty'nin fenomenolojik düşünceleri çerçevesinde yorumlanabilmektedir.

Örnek 4:

Yavaşça elini uzattı. Beyaz cisme dokundu. Hayal birdenbire fena halde ürküdü. Ama kaybolmadı. Döndü, Sermet Beyi görünce alabildiğine kaçmaya başladı. Sermet Bey, dokununca kaybolmadığı için bu hayalin peri falan olmadığını hemen anlamıştı. Peşini bırakmadı. Kovaladı.⁴²

Korulukta hayalet birdenbire belirince korkan Sermet Bey, görme duyusunun gerçek bilgi verebileceğine inanmadığı için hayaleti dokunma duyusuyla algılamak ister. Bu durum, öncelikle psikanalitik yöntem çerçevesinde Lacan'ın "bakış" kavramıyla ele alınabilir. "Şeylerle olan ilişkimizin görme yoluyla oluşan ve temsillere ait figürlerle düzenlendiği haliyle, bu ilişkide bir şey bir evreden ötekine kayar, geçer, aktarılır ve hep bir dereceye kadar elden kaçırılır — bakış dediğimiz şey budur"⁴³. Lacan'a göre görme değil, bakış önemlidir. Ancak Lacan'ın *objet a* önermesiyle tasarladığı bakış, "öznenin görünenin ötesinde ne olduğunu bilmesini engeller"⁴⁴. Bu bakış, öznenin ziyade nesne tarafındadır. "Ben tek bir noktadan görebilirim, ama varoluşumda bana her taraftan bakılır"⁴⁵ önermesiyle uyumlu olarak Sermet Bey, bakışın nesne tarafında olması nedeniyle gördüğünün yeterli olmayacağını bilincinde olarak algının aldaticılığının üstesinden gelmek için deneyimselliğe başvurur. Bu durum, söylem sahibinin fenomenolojik bir bakışla ele alınmasını mümkün kılmaktadır. "Bu dünyaya girmek için gözlerimizi açıp kendimizi yaşamaya bırakmak yeterli gibi. İşin aslı öyle değil ama"⁴⁶ ifadesinde belirtildiği üzere zihin-beden birliğinde dahi bir duyu, fenomenleri tek başına alımlama için yeterli olmayabilecektir. Sermet Bey, dolaylı deneyim sağlayan dokunma duyusunu kullanarak hayalet denilen şeyin aslında bir vücuda bürünmüş bir varlık olduğunu kesinlemiştir. Bu durum, Descartes'in duyuların yanlış bilgi verdiğini göstermek için kurduğu uyku ve uyanıklık analogisine de uymaktadır⁴⁷. Bu analogide elini istemli bir şekilde bir

42 Ömer Seyfettin, *a.g.e.*, 2009, s. 16.

43 Jacques Lacan, *Psikanalizin Dört Temel Kavramı – Seminer 11. Kitap*, çev. Nilüfer Erdem, İstanbul, Metis Yayınları, 2013, s. 81.

44 Jacques Lacan, *a.g.e.*, 2013, s. 85.

45 Jacques Lacan, *a.g.e.*, 2013, s. 80.

46 Maurice Merleau-Ponty, *a.g.e.*, 2010, s. 11

47 "Gerçekte yatağında çıplak yatarken, geceleyin rüyamda burada ateşin başında giyinik olarak oturduğumu ne kadar çok görmüşümdür! Ancak şu anda bana öyle geliyor ki; bu kağıda dikti-

şeye uzatıp onu kavradığında uyanık olduğunu düşündüğünü belirten Descartes, uykudayken rüyasında gördüğü şeylerden daha açık bir algıyı dokunma duyusuyla elde ettiğini söyler. Ancak dokunma duyusunun da rüyada çok defa yanıltıcı bir biçimde ona gerçek bilgiyi vermediğini anımsayarak bir şeye dokunduğunda dahi onun gerçekliğinden şüphe edilebileceğini, bunun mutlak gerçek bir şey olarak kabul edilmemesi gerektiğini söyler. Bu uyku analogisi, Sermet Bey'in de tüm eylem ve söylemlerine yansımıştır. Bir insanın rüyada olmadığını anlaması için yanındaki insana kendine dokunmasını veya çimdik atmasını istemesi gibi, Sermet Bey de dokunma duyusuna bel bağlayarak Descartes'in önermesinin ilk bölümüyle benzerlik göstermektedir. Ancak Descartes'in önermesinin ikinci bölümünde dokunma duyusunun da rüyalarda aldatıcı olabildiğini ve bu duyunun da gerçek bilgi veremeyeceğini söylemesiyle Sermet Bey kartezyen şüpheden uzaklaşmaktadır. Bu söylemdeki eylemlerde dikkat çeken nokta, dokunma duyusuyla gerçek bilgiye ulaştığına emin olan Sermet Bey'in, o andan itibaren görme ve duyma duyularının da gerçek bilgiyi verebildiğine dair inanışıdır. Örnek 4'teki söylemde geçen "[p]eşini bırakmadı. Kovaladı" ifadesinden, Sermet Bey'in gece karanlığında bu varlığın kaçtığını sadece görme veya duyma duyularıyla algılayabileceği aşıkardır. Dokunarak gerçekliğini anladığı varlığın eylemlerini, görme ve duyma duyularının sağladığı algıya da genelleyerek bundan itibaren gerçekliğinden emin olduğu varlığı her duyu ile gerçek olarak algılayacaktır zira dokunma duyusuyla dolaylı deneyimi elde etmiştir. Bu nedenle, gece karanlığında kaçan varlığı algıladığı görme ve duyma duyularına dayanarak kovalamaya başlamış ve artık hiç bir duyunun aldatıcılığından şüphe duymamaya başlamıştır. Her yönüyle Descartes'in şüpheciliği dışına çıkan Sermet Bey, beden ile zihni bir bütün olarak görmeye başlamıştır. Ancak bunu sağlamasının yolu, bilginin gerçekliğine dair her türlü şüpheyi yok etmek için dokunma duyusunun sağladığı dolaylı algı yoluyla sonuna kadar gitmesidir. Sermet Bey, yakaladığı hayalet kılığında görünen varlık için ürettiği "insanmış, kerata! Ben dünyada ecinni filan yoktur demez miyim"⁴⁸ söylemiyle Coquet'nin öne sürdüğü temel bileşen ve kavramlaştırıcı bileşenin etken olduğu durumda

ğim gözler uyanık, bu salladığım baş ayıktır, elimi bir şeye belli bir amaçla bile isteye uzatıyorum ve kavriyorum; oysa uykuda olan şeyler bu kadar açık ve seçik değildir. Fakat bunun üzerine uzun uzadıya düşününce, uyurken pek çok kez benzer yanılsamalarla aldatıldığımı anımsıyorum ve bu düşünce üzerinde dikkatlice durunca, uyanıklığı uykudan açıkça ayıracak belirli bir göstergenin bulunmadığını gördüğüme şaşırıp kalıyorum. Ve öyle ki, şaşkınlığım beni neredeyse şu anda uyumakta olduğuma inandırabilir". Rene Descartes, *The Philological Works of Descartes*, trans. Elizabeth Haldane - G. R. T. Ross, vol. I, Cambridge, Cambridge University Press, 1972, s. 145-146'dan aktaran Daniel Thomas Primozic, *a.g.e.*, 2013, s. 11-12.

48 Ömer Seyfettin, *a.g.e.*, 2009, s. 16.

özne konumunda karşımıza çıkmaktadır. Ancak hayalet kılığında görünen kişinin ev sahibi Niyazi Efendi çıkması sonucunda, Sermet Bey'in aile üyeleri büyük bir şaşkınlık yaşarlar. Bu şaşkınlık, bu karakterlerin görme ve duyma yoluyla edindikleri algıları hiç şüphe duymaksızın gerçek bilgiyi sağladıkları yönünde kabullenmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu ön kabuller, Descartes'in her algıya muhakkak derinlemesine akıl yürütme gereği önermesine⁴⁹ karşı olduğu gibi, aynı zamanda Merleau-Ponty'nin kültürel dünyanın algılamayı alımlamaya dönüştürmedeki rolü önermesiyle de tezat oluşturmaktadır⁵⁰. Bir algının bedendeki izdüşümü, alımlayıcı öznenin yaşantılarına ve transendental koşullara da bağlıdır. Bireyin düşünsel dünyasını şekillendiren kültür, hem yaşantılar hem de transendental koşulları etken hale getirerek alımlamayı etkileyebilir. Zihin-beden bütünlüğünde dolaysız bir etkide bulunabilen kültür, bu metnin üretildiği Türk-İslam toplumunda da ecinni veya peri algısını karakterlerde şüphe uyandırmayacak bir biçimde şekillendirme potansiyeline sahiptir. Müslümanlığın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de insanlar ve cinlere bir arada seslenen ve cinlerin varlığına dair ayetler bulunmaktadır, bu da Türk-İslam toplumunda ve kültüründe görme veya duyma duyularıyla algılanan ecinnilerden şüphe edilmemesine neden olmaktadır. Allah'ın Cebrâil yoluyla Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirdiği vahiyler, Türk-İslam toplumu ve kültürü için transendental ve şüphe duyulmayacak metafiziksel gerçek bilgiler sağlamaktadır. Dolayısıyla "Perili Köşk" hikâyesinde Sermet Bey dışında tüm karakterlerin görme duyusuyla algıladıkları ecinniye dair herhangi bir şüphe duymaması, kültürel bellekten kaynaklanan bir zihin-beden bütünlüğü ile açıklanabilir. Sermet Bey, Husserl'in epokhe ilkesi çerçevesindeki "paranteze alma"yı metinde çeşitli bağlamlarda yerine getirebilmiş ve fenomenlere ulaşabilmiştir. Metne göre kendisinin de ait olduğu Türk-İslam kültüründeki transendental metafizik unsura dahi paranteze alma yapabilen Sermet Bey'in, varlığın fenomenine yönelik bir indirgeme yaptığı görülmektedir. Türk-İslam kültüründe de gösterenlere yaklaşımda bir homojenlik söz konusu olmayabilmektedir. Örneğin, her ne kadar Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerde Cebrâil'in bir melek olduğu açıkça buyrulsa da kimi tasavvufi yorumlarda Cebrail varlık alanına taşınmaktadır. "İsmail Fenni Ertuğrul'un, tasavvuftaki 'nûr-ı Muhammedî' veya 'hakikat-i Muhammediyye' telakkisine dayanan ve kısmen Fazlurrahman'ın görüşünü hatırlatan açıklamasına göre Cebrâil[in] Hz.

49 "Güzelce akıl yürüttükten ve her şeyi ince eleyip sık dokutuktan sonra kesin bir sonuca ulaşmak zorundayız". Rene Descartes, *a.g.e.*, 1972, s. 150-153'ten aktaran Daniel Thomas Primožic, *a.g.e.*, 2013, s. 13.

50 "Algısal deneyimin üzerinde ikinci bir katman oluşturan bütün bir kültürel dünya yer alır". Maurice Merleau-Ponty, *a.g.e.*, 2006, s. 79.

Muhammed'in hakikati olan 'rûh-i a'zam'ın temessülünden başka bir şey [olmadığı ve] şu halde vahyin Hz. Peygamber'e kendi ruhaniyetinden gelmiş [olması]"⁵¹ önermesiyle transendental metafizik unsurun kimi yorumlarda varlık alanına taşındığı ve fenomenolojik indirgeme yapıldığı görülebilmektedir. Sermet Bey de diğer karakterlerin aksine, epokhe ilkesiyle fenomene ulaşmaya çalışmaktadır. Algıların yanıltıcılığından şüphelenmeden diğer karakterler tarafından ecinni olarak algılanan bu "gösterenin" hikâyesinin çözüm bölümünde ev sahibi çıkması, Sermet Bey dışındaki karakterlerin sözde ecinninin görüldüğü anlarda söylemlerini veya eylemlerini üstlenemeyen "yükümsüz özne" olduklarını düşündürmektedir. Coquet'nin "özne-eşik özne-yükümsüz özne"⁵² olarak terimleştirdiği söyleyenler tipolojisindeki "yükümsüz özne" kavramını Öztürk Kasar kategorilere ayırarak bir yükümsüz özneler tipolojisi önermiştir. Bu tipolojideki "transendental bileşene boyun eğme durumu"ndaki⁵³ söyleyenlerin yükümsüz özne olarak söylem üretebildiği önerilmiştir. Bu yükümsüz özne önermesi, transendental bileşen dahilinde üretilen her söylem sahibi için değişmez bir durum olmamakla birlikte, söyleyenin yükümsüz özneye dönüşmesi için kararlarının ve söylemlerinin bilincinde olmaması gerekmektedir. Hikâyede, özellikle ecinni görünen andaki durumun betimlendiği bağlamda yer alan "[...] bir çığlık koptu. Hizmetçi Artemisya, avazı çıktığı kadar haykırarak yukarı koştu [...] Karısı, kızları, çocukları korkudan sapsarı kesildiler"⁵⁴ ifadeleri, Sermet Bey dışındaki tüm ev halkının yargı yeteneğini kaybettiğini ve korku dürtüsü altında bilinçsizce davranarak söylem ürettiklerini düşündürmektedir. Öztürk Kasar, aşırı korku gibi tutkuların etkisi altındaki söylem üreticilerinin, disfori durumuna girerek içkin bileşenden⁵⁵ kaynaklı yükümsüz özneye dönüşebildiğini öne sürmüştür⁵⁶. Bu yüzümsüz öznellik durumu, Husserl ontolojisindeki her şeye koşut olarak önerilen bilinç durumunun yok olması ile uyumludur. Buradan hareketle, ecinni görüntüsüne dair hiç şüphe duymayan karakterlerin bedensel ve

51 Yusuf Şevki Yavuz – Zeki Ünal, "Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi"; <https://islamansiklopedisi.org.tr/cebrail/> (Erişim Tarihi: 26.11.2023).

52 Jean-Claude Coquet, *a.g.e.*, 2007, s. 37. Terimlerin Türkçesi Sündüz Öztürk Kasar'a aittir: bkz. Sündüz Öztürk Kasar, *a.g.e.*, 2017, s. 190.

53 Sündüz Öztürk Kasar, "Analyser pour traduire *La Route Des Flandres* de Claude Simon. Approche sémiotique entre physis et logos", *Des mots aux actes, sémantique(s), sémiotique(s) et traduction* (içinde), Paris, Classiques Garnier, 2019, s. 242-244.

54 Ömer Seyfettin, *a.g.e.*, 2009, s. 13.

55 Coquet'nin öne sürdüğü "söyleyenin bileşenleri" kapsamındaki terimleri Öztürk Kasar "temel bileşen, kavramlaştırıcı bileşen, içkin bileşen, aşkın bileşen" olarak Türkçeye çevirmiştir: bkz. Sündüz Öztürk Kasar, *a.g.e.*, 2021, s. 22.

56 Sündüz Öztürk Kasar, *a.g.e.*, 2019, s. 242-244.

fizyolojik bir durum olan hormonal hareketlilikten kaynaklı bir kavramlaştırıcı bileşen tutukluğu yaşadıkları, Husserl ve Merleau-Ponty'nin fenomenoloji görüşlerinin Coquet tarafından dil fenomenolojisine uyarlanmış kavramlarla burada tartışılabildiği görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, Ömer Seyfettin'in "Perili Köşk" başlıklı hikâyesindeki Sermet Bey adlı karakterin söylem ve eylemleri Descartes'in zihin-beden düalizmi ve Husserl ile Merleau-Ponty'nin fenomenoloji görüşleri çerçevesinde çözümlenmiş ve tartışılmıştır. Aynı zamanda, Sermet Bey'in söylemlerini etkileyen diğer karakterlerin söylemleri de aynı çerçevede Sermet Bey ile kıyaslanarak tartışılmıştır.

Sermet Bey karakteri, kiraladığı evde ecinni gördüğü ve kiracıları rahat bırakmadığı söylemlerine duyma duyusuyla eriştiği, kendilerine görünen ecinni kılığındaki varlığı da görme duyusuyla algıladığı için kartezyen bir şüphe sahibi olarak bu iki duyunun insanı aldattığı ve gerçek bilgiyi sağlayamadığı görüşündedir. Bu yönüyle Sermet Bey karakteri, duyuların getirdiği algıya sonsuz şüphe duyan ve zihin-beden düalizmi üzerine felsefesini şekillendiren Descartes'in öğretilerine uygun söylemler ve eylemlerle karşımıza çıkarken, onu kartezyen şüpheden ayıran nokta, Descartes'in gerçek bilgiye zihnin ürettiği düşünme yoluyla ulaşılabileceği önermesinin tersine gerçek bilgiye fenomenolojik bir önerme olan "dolayumsuz deneyim" sağladığına inandığı dokunma duyusuyla ulaşabileceği ön kabulüdür. Nihayetinde gördüğü ecinninin, duyduğu hikâyelerin yarattığı bir sanrı olduğunu Husserl fenomenolojisindeki "ötekinin algısı" yoluyla iddia eden Sermet Bey, ecinni görünümündeki şeyin varlığından ve gerçekliğinden yine dokunma duyusuyla emin olur. Bu noktadan itibaren, dokunma duyusunun sağladığı dolayumsuz deneyim ile görme ve duyma duyularının bu varlığa yönelik algılarına da güvenmeye başlar. Dokunma duyusunu dolayumsuz deneyim olarak görmesi, yine Descartes'in uyku ve uyanıklık analojisinde dokunmanın rüyalarda da aldaticılık içermesi nedeniyle gerçek bilgiye ulaşmada potansiyel bir yöntem olamayacağını bildirmesi ile tezat oluşturmaktadır. Böylece, kartezyen şüpheye sahip ancak bu şüpheden büyük ölçüde farklılıklar gösteren Sermet Bey karakterinin, dış dünyanın aldaticılığını epokhe ilkesi ve dolayumsuz deneyim ile aşabileceğini düşünmesi onun söylem ve eylemlerinin fenomenolojik yöntemle yorumlanabileceğini göstermektedir. Bu durum, Merleau-Ponty fenomenolojisinden etkilenen Coquet'nin öne sürdüğü söyleyenin bileşenleri kavramlarından temel bileşen olan beden ve kavramlaştırıcı bileşen olan zihnin arasındaki etkileşimle Sermet Bey'in söylem ve eylemlerinin okunabilmesi imkanını sağlamıştır.

Hikâyelerinde çok çeşitli karakter kurguları olan Ömer Seyfettin, bu karakterlere yüklediği işlevler üzerinden fikir içeriğini yansıtabilmiştir⁵⁷. “Perili Köşk” başlıklı hikâyesinde de değişen toplumsal dinamikler ve yanlış inançlar üzerine kurguladığı olay örgüsünü, gördüğü ve duyduğu şeylere septik bir yaklaşım sergileyen Sermet Bey’in eylemleri ve söylemleri üzerinden okura aktarmaktadır. Hikâyedeki diğer karakterler ise algıların yanıltıcılığını göz ardı ettikleri için mutsuz ve umutsuz, sürekli yanılan kişiler olarak kurgulanırken deneyim alanının algılarıyla fenomenlere inebilen Sermet Bey’in şüpheli ve araştırmacı kişiliğinin ona getirdiği faydalar okura açıkça sunulmuştur. Yazar, baş karaktere kartezyen şüpheliği belli bir noktaya kadar işlemiş, ancak dış dünyayı alımlamada algıların sağladığı verileri tam olarak göz ardı etmeksizin zihin-beden birliği çerçevesinde fenomenolojik görüşlerle uyumlu bir baş karakter kurgulamıştır. İmgesel alanda fantezi ile kendini sınırlandırmayıp simgesel olarak bir öteki olarak fenomenlere inebilen Sermet Bey karakteri, Ömer Seyfettin’in değişen toplumdaki yanlış inanışlara aldanmayan insanların hurafe ve travmalardan kaçınabildiğini göstermesini sağlamıştır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçların, Ömer Seyfettin külliyatındaki diğer karakter çözümlenmeleri için bir çıkış noktası olabileceği düşünülmektedir. Yazarın olay hikâyesi olarak ürettiği diğer hikâyelerindeki karakterlerin psikolojik tahlili de okura bırakıldığı için, bu tahlillerde psikanalizden edebiyata uygulanan kavramlar, kartezyen şüpheliçilik ve/veya Husserl ile Merleau-Ponty fenomenolojisinin sağladığı çözümleme yönteminin kullanılabilirliği öngörülmektedir.

Kaynakça

Ağırman, Ferhat, “Descartes’in Şüpheli Hipotezleri”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, sayı 67, Yaz 2018; <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1481368> (Erişim Tarihi: 26.09.2023).

Barnard, Suzanne, “Socializing Psycholinguistic Discourse: Language as Praxis in Lacan”, *The Subject of Lacan: A Lacanian Reader for Psychologists* (içinde), New York, State University of New York Press, 2000.

Bochenski, Josef Maria, *Çağdaş Avrupa Felsefesi*, çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ankara, Fol Kitap, 2019.

57 “Hikâyelerinde her yaş, cinsiyet ve farklı milletlerden olan karakterler dönemin fikri temayüllerini temsil etme fonksiyonunu üstlenirler. ‘İlk Namaz’da yaşlı nesil, bilginin kazanıldığı güvenilir bir adresken bu emin olma hâli ‘Bahar ve Kelebekler’de dağılır. Zira yeni nesil Fransızca ve Batı eksenli bir bilgiye kapılarını açmış, yaşlı neslin öğreticiliği işlevsizleşmiştir”. İlkur Tatar Kırılmış, “Gelecek Bilgisi Olarak Ömer Seyfettin’in Hikâyelerinde Karakter İnşası”, *KARE*, sayı 11, Yaz 2021, s. 187.

Coquet, Jean-Claude, *Phusis et logos, Une phénoménologie du langage*, Paris, PUV, 2007.

Çelik, Yakup, “Ömer Seyfettin Hayatı-Sanatı”, *Ömer Seyfettin İçin* (içinde), İstanbul, Türk Ocağı Yayınları, 2020.

Eagleton, Terry, *Literary Theory: An Introduction*, 2. bs., Minnesota, The University of Minnesota Press, 1996.

_____, *Estetiğin İdeolojisi*, çev. Bülent Gözkan - Hakkı Hünler - Türker Armaner - Nur Ateş - Ayfer Dost - Engin Kılıç - Ela Akman - Neşe Nur Domaniç - Ayhan Çitil - Banu Kiroğlu, İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2010.

Evans, Dylan, *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*, New York, Routledge, 2006.

Fink, Bruce, *The Lacanian Subject: Between Language and Jouissance*, 3. bs., New Jersey, Princeton University Press, 1997.

Husserl, Edmund, *Méditations Cartésiennes Introduction a la Phénoménologie*, çev. Gabrielle Peiffer - M. Emmanuel Levinas, Paris, Librairie Philosophique J. Vrin, 1966.

_____, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, çev. Harun Tepe, 2. bs., Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.

Kockelmans, Joseph, “Edmund Husserl ve Fenomenoloji”, *Cogito-Bellek: Öncesiz Sonrasız*, sayı 50, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Bahar 2007.

Lacan, Jacques, *Psikanalizin Dört Temel Kavramı – Seminer 11. Kitap*, çev. Nilüfer Erdem, İstanbul, Metis Yayınları, 2013.

Merleau-Ponty, Maurice, *Phenomenology of Perception*, çev. Colin Smith, Londra ve New York, Routledge, 1962.

_____, *Algının Önceliği ve Onun Felsefi Sonuçları*, çev. Yusuf Yıldırım, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2006.

_____, *Algılanan Dünya: Sohbetler*, çev. Ömer Aygün, 3. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2010.

Moran, Dermot, “Heidegger’s Critique of Husserl’s and Brentano’s Accounts of Intentionality”, *Inquiry*, cilt 43, sayı 1, 2000.

Önertoy, Olcay, “Küçük Hikâye Yazarı Olarak Ömer Seyfettin”, *Türkoloji Dergisi*, cilt 4, sayı 1, 1972.

Öztürk Kasar, Sündüz, “Jean-Claude Coquet ve Söyleyenler Göstergibilimi”, *Prof. Dr. Ayşe Eziler Kıran’a Armağan* (içinde), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2017.

_____, "Analyser pour traduire *La Route Des Flandres* de Claude Simon. Approche sémiotique entre phusis et logos", *Des mots aux actes, sémantique(s), sémiotique(s) et traduction* (içinde), Paris, Classiques Garnier, 2019.

_____, "Çevirmek, Anlamı Eğip Bükme Sanatı mıdır?", *Söylem, Anlam ve Çeviri Üzerine Disiplinlerarası Tartışmalar* (içinde), Ankara, Anı Yayıncılık, 2021.

Primozic, Daniel Thomas, *Merleau Ponty Üzerine*, çev. Zeynep Zafer Esenyel, Bursa, Sentez Yayıncılık, 2013.

Saussure, Ferdinand de, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985.

Seyfettin, Ömer, "Perili Köşk", *Ömer Seyfettin Bütün Hikâyeleri 8* (içinde), İstanbul, Üç Harf Yayıncılık, 2009.

Şengül, Abdullah, "Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Milli Kültür Unsurları", *Ömer Seyfettin İçin* (içinde), İstanbul, Türk Ocağı Yayınları, 2020.

Tatar Kırılmış, İlknur, "Gelecek Bilgisi Olarak Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Karakter İnşası", *KARE*, sayı 11, Yaz 2021.

Yavuz, Yusuf Şevki – Ünal, Zeki, "Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi"; <https://islamansiklopedisi.org.tr/cebrail/> (Erişim Tarihi: 26.11.2023).

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

